

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. д.ик.н. Росица Рангелова Павлова,
Институт за икономически изследвания при БАН,
доктор на икономическите науки по научната специалност 05.02.06 “Статистика и демография” и професор по научната специалност 05.02.10 “Световно стопанство и международни икономически отношения”,

член на научното жури съгласно заповед Р - 453 от 14 юни 2022 г. на Ректора на Минно-геоложки университет "Св. Иван Рилски", в съответствие с чл. 4 на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Минно-технологичен факултет на база решение на катедрен съвет на катедра „Икономика и управление“, протокол № 7 на 2021/2022 учебна година

Относно:

дисертационен труд на проф. д-р ЮЛИ ТОДОРОВ РАДЕВ за присъждане на научната степен "доктор на науките" на тема

ПАЗАРНОТО НЕРАВНОВЕСИЕ – ТЕОРЕТИЧНИ МОДЕЛИ И ЕМПИРИЧНИ ТЕСТОВЕ НА ЛИБЕРАЛИЗИРАЦИЯ СЕ ГАЗОВ СЕКТОР В ЕВРОПА

по научна област: 5.Технически науки, професионално направление: 5.13 Общо инженерство, научна специалност: Индустриален мениджмънт

1. Информация за дисертанта

Характерно за образованието и професионално развитие на Юли Тодоров Радев е неговата тематична хомогенност и целенасоченост, осъществявани само в МГУ „Св. Ив. Рилски“. Висшето си образование получава през 1985-1990 г. в МГУ „Св. Ив. Рилски“, с квалификацията инженер по икономическа геология. През 1997 г. придобива ОНС „доктор по икономика“. От 2005 г. заема академичната длъжност „доцент“ до началото на 2021 г., когато е избран за професор по научната специалност „Икономика и управление на минералните ресурси“.

Като области на професионални и научни интереси проф. д-р Юли Радев посочва: икономика и управление на минералните и енергийните ресурси, икономика на въглеродородните ресурси, енергиен мениджмънт, приложна математика, иконометрия, микроикономика, макроикономика, история на икономическите учения, институционална икономика, нов неокласически синтез. Има 136 научни публикации, от които 23 през последните пет години, и 45 научно-популярни статии, главно в областта на икономиката и управлението на минералните и енергийните ресурси. Осъществил е ръководство на и участие в 22 проекта, от които 3 през последните 5 години.

Проф. д-р Юли Радев е участвал в много научни форуми, като през последните 5 години това са: Международна научна сесия на МГУ „Св. Иван Рилски“, 2015; International Scientific and Practical Conference "World Science", Rost (Dubai), 2016; National Association of Business, Economics and Technology, Conference Proceeding, University of Pennsylvania, 2019. Членува в професионални и браншови организации като: GCDF (Global Career Development Facilitator) - международна програма за обучение на специалисти в областта на Човешките ресурси и мениджъри; Българска асоциация

„Природен газ“, обединяваща юридически и физически лица, които развиват газовата индустрия в България; Institutional and Organizational Economics Academy и BUPNET GmbH. Цялата си придобита компетентност и научни усилия са в полза на МГУ „Св. Ив. Рилски, което трябва да бъде оценено от институцията.

Може би тук трябва да поздравя дисертанта за пълния списък на изискваните документи по защитата, както и отличното им оформление, включително издържания правопис.

2. Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е с общ обем от 215 страници, като основният текст обхваща 180 страници, в които има 15 таблици и 16 фигури. Трудът се състои от увод, две части, всяка от които съдържа пет глави, заключение, текст за научните и научно-приложните приноси, библиография (с. 181-197) и 2 приложения (с. 197-2015). Библиографията се състои от два раздела, както е указано в труда: цитирана литература – 329 източника и обща библиография - 224 източника.

Във връзка с оформлението на дисертационния труд имам следните бележки: (а) добре е, че в началото му има списък на използваните съкращения, но добре би било да имаше изведени списък на таблиците и списък на фигурите; (б) научните приноси би следвало да бъдат най-накрая, а не преди библиографията; (в) добре би било библиографията, за която дисертантът казва, че включва „монографии, статии, статистически издания, база данни и документи на ЕС, МВФ и отделни държави“, да е групирана по тези категории, което би силно улеснило възприемането и търсенето на отделни източници; (г) обемът на труда е 215 страници, но предвид това, че в основния текст броят на редовете на една страница е 52, а не 30, както е по стандарт, библиографията и приложенията имат по 60 реда на страница, общият обем е около 380 стандартни страници. Това само по себе си не е проблем.

Заслужава положителна оценка стриктното цитиране в дисертацията и позоваване на приведените чужди постановки, източниците на данни и пр.

В *увода* са дадени изходните постановки на дисертационния труд. Започва се с актуалността на темата за теоретичните модели и емпиричните тестове на либерализацията на газов сектор в Европа, като се свързва с процесите на засилваща икономическа глобализация, либерализация и като цяло промените в света, свързани с темата. Проф. Юли Радев от много години работи по темата и е съвсем очаквано, дори необходимо да оформи дисертационен труд за получаване на научната степен „доктор на науките“. И сегашната действителност, и професионалната насоченост на проф. д-р Юли Радев дават основание да обобща, че с темата той „удря в десетката“. За **обект** на изследването е посочен (цитирам) „механизъм на пазарното равновесие“. **Предмет** на изследването е „пазарното неравновесие общо, и в частност на газовите пазари, което е обичайното състояние на пазарите и дава името на новата концепция“. Можем да оспорим тези определения най-напред за това, че обектът и предметът по принцип не включват противоположни понятия (дихотомия).

Целта на дисертационния труд е (цитирам, с. б) „да се изведе нов, по-реалистичен механизъм на пазарното равновесие и да приложи този механизъм за газовите пазари“. Би могло да се очаква по-разширено представяне на целта, но за сметка на това пък е

обобщаваща (сбита). За постигането на тази цел са дефинирани няколко (8) изследователски **задачи**. Във връзка с изследването са дадени **работни хипотези** (15 на брой), които са доста на брой и не всички звучат като хипотези. На други места в труда има формулирани и коментирани подобни, но не същите хипотези (или може би същите, но дефинирани по друг начин) и човек се обърква кога хипотезите се отнасят в определен контекст и кога в дадения им в началото смисъл.

Защитаваната **научноизследователска теза** е, че (цитирам) „двустранните преговори между търговците диктуват пазарните цени, а не обратно, както е в производствения модел на Валрас. Тази идея, която предполага несъвършена прозорливост на търговците, според нас звучи логично единствено в контекста на поведенческата несигурност“. По нататък в увода следва малко пространно въведение в проблематиката, която ще се изследва, освен ако целта е този текст да представлява нещо като разширено резюме на труда. Накрая са дадени резонно някои ограничения, съобразени в изследването, както и някои по-важни разширения, направени от автора, които имат характер на обобщено приповтаряне на текст в други части на труда.

Описана е **използваната методология** – индуктивен подход, метод на причинно-следствени зависимости (обикновен и панелен регресионен анализ), сравнителен икономически анализ и др., като положителното е, че за всеки използван метод се описва защо е приет и какво се цели с неговото приложение.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Подходящо трудът е разделен на две основни части – теория и емпирика. Разглежданите въпроси в двете части и отделните глави са в логическа последователност според темата на предприетото изследване. Те са добре балансирани по обем. Ще се опитам съвсем накратко да направя своя коментар върху получените резултати. Накратко, защото разглежданите и засегнати въпроси са толкова много, че не е възможно в рамките на една рецензия според приетите стандарти да бъдат всички коментирани. За целта ще си помогна с първия принос, описан в дисертационни труд: „На основата на статичните модели на Валрас, Еджеуърт и Маршал е разработена *оригинална концепция за пазарния механизъм*, според която двустранните преговори диктуват пазарните цени, а не обратно, както е в производствения модел на Валрас. Тази промяна, която е израз на несъвършената прозорливост на търговците, се обвързва с прояви на несигурност относно поведението на другите търговци, наречена поведенческа несигурност.“ В първата част е изведена компетентно и много подробно тази концепция, като се стъпва на моделите на известните в тази област учени. Започва се от абстрактната теория за равновесието и се премине към тази за неравновесието, която е по-подходяща за изследване на характера на газовия сектор. Тук само ще отбележа, че в труда не срещам експлицитно характерното определение за теориите на Валрас – равновесие на база цените и Маршал - равновесие на база количествата. Изведените зависимости обаче са изцяло съобразени с това определение. Стига се до дефиницията за невалрасианско неравновесие. Тук са разглеждани много други модели, свързани с комплексното проучване на теорията – на пълното, непълното договаряне, ограничената рационалност и др. Описани са два сценария на динамичното неовалрасианско неравновесие, които съответстват на дефинираните от Хайек „два източника на поведенческа несигурност - информационната асиметрия и опортюнистичните действия на търговците“. На основата на т.нар. не-валрасиански модели от новия неокласически синтез е дефиниран друг вид динамично неравновесие.

Имам бележка за наименованието на четвърта глава – „Предизвикателства пред невалрасианското неравновесие“, която не представя точно предизвикателствата в познатия ни смисъл, но след това в пета глава следва самото представяне на това неравновесие. Логично би било номерацията на тези глави, така описани, да бъде разменена или заглавието на четвърта глава променено.

Емпиричното изследване е проведено за 12 страни от ЕС, включително България, за периода 1989-2020 г. Описана е организацията и политически аспекти в развитието на газовия сектор в Европа. „С помощта на модели на дългосрочните и краткосрочните еластичности на търсенето и предлагането на природен газ, както и на договорните модели от новата институционална икономика, са изведени три количествени показатели на баланса между дългосрочните договори и спот транзакциите, който е мярка на неравновесието на либерализацията се газов пазар в Европа: относителната ценова еластичност на търсенето; симетрията/асиметрията на преговорните сили; продължителността на дългосрочните договори.“ На базата на тези показатели са тествани три хипотези: за конкуренцията на горивата в краткосрочен план; за дългосрочните договори и данъчната тежест; за ролята на либерализацията върху продължителността на дългосрочните договори за доставка на газ. За по-ясното обхващане на материята особено полезни са дадените обобщения в края на всяка глава. Накрая са направени изводи и заключение, които са от кардинално значение за съвременен осмисляне на развитието на газовия сектор. Един от тези изводи е, че по-гъвкави или с по-голяма продължителност, дългосрочните договори имат запазено място в микса на предлагането на природен газ (с. 114).

В тази част пряко се демонстрира съответствието на тематиката в дисертационния труд с научната специалност по индустриален мениджмънт.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Дисертационният труд е върху много актуална и жизнено важна за икономическата практика тема. Тя е добре формулирана (като изключим, че в нея се фиксира Европа, а не ЕС чрез 12 страни от него, включително България, както е на практика и което би било по-различно при наличието на Русия в извадката) и много задълбочено изследвана, което само по себе си е голям принос. Извършена е огромна работа. Уважавам формулираните от докторанта шест научни и научно-приложни приноси. Очаква се, че той знае най-добре силните страни на труда си. Той се е отнесъл към това много сериозно и отговорно, проследявайки основните моменти в труда. Моят коментар е, че би могъл да разгледа приносите в труда по-обобщено и фундаментално. Проф. д-р Юли Радев има голямата заслуга да съчетае теоретичните модели по отношение на стоковия продукт газ и емпирично да изследва конкретен пазар какъвто е ЕС в условията на либерализацията се газов сектор. Оригинална е тезата, че неовалрасианските теории са динамично продължение на статичните модели на Валрас, Еджеуърт и Маршал. Оригинално е и разграничаването на двата сценария - информационна асиметрия опортюнистично поведение, което помага да се систематизират различните теории. Авторът развива идеята за поведенческата несигурност (behavioral uncertainty) в опита му да изведе нов пазарен механизъм.

Във формулираните от него приноси той проследява (описва) извършеното и очертава приносното (с превес може би на теоретичната част). Не е разграничил научните от научно-приложните приноси, макар те да са лесно разпознаваеми. С тези мои бележки

съвсем не омаловажавам изброените от автора приноси, само се опитвам да ги обобщя и допълня.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Проф. д-р Юли Радев е познат сред колегията и не само като много продуктивен откъм научни публикации, преобладаваща част от които пряко или косвено са свързани с тематиката, която се разглежда в дисертационния труд. За защитата на тази дисертация той депозира общо 16 научни публикации, сполучливо разделени в две групи: (а) научни студии и статии по проблеми на теоретичното моделиране на пазарното равновесие и неравновесие – 8 на брой, самостоятелни и на български език и (б) научни студии и статии по проблеми на газовия сектор – 8 на брой, самостоятелни (с изключения на една), три от които са на английски език. Те са публикувани главно в наши академични списания като „Икономическа мисъл“, „Икономически алтернативи“ и др. и достатъчно на брой според изискванията към докторантите да споделят части от изследването си и го популяризират преди защитата на дисертацията.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът е добре структуриран и отразява основните моменти в дисертационния труд, каквото е и предназначението му.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Оценявам труда на ниво, на което нямам базисни критични бележки към него, които да заслужават да отдели в тази точка на рецензията. В текста отразих на места мои забележки и предлагам на докторанта да вземе отношение по тях (или към някои от тях по свой избор) в защитата си. Например по въпроса за работните хипотези.

8. Заключение

В дисертационния труд се разглеждат много актуални, важни и сложни теоретични и практически въпроси, свързани с газовия сектор в Европа. Докторантът показва завидно познаване на разглежданите проблеми, които изследва от години и са утвърдени в неговото разбиране. Целта на дисертационния труд е постигната. Трудът съдържа важни научни и научно-приложни приноси.

Съгласно изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България (чл. 5, ал. 3) убедено смятам, че представеният дисертационен труд на тема „ПАЗАРНОТО НЕРАВНОВЕСИЕ – ТЕОРЕТИЧНИ МОДЕЛИ И ЕМПИРИЧНИ ТЕСТОВЕ НА ЛИБЕРАЛИЗИРАЦИЯ СЕ ГАЗОВ СЕКТОР В ЕВРОПА“ притежава необходимите качества и заслужава да бъде оценен положително за присъждане на проф. д-р ЮЛИ ТОДОРОВ РАДЕВ за присъждане на научната степен "доктор на науките" по научна област: 5.Технически науки, професионално направление: 5.13 Общо инженерство, научна специалност: Индустриален мениджмънт.

29.08.2022 г.

Рецензент:

(проф. д.ик.н. Росица Рангелова)